

BAKÓCZ BÁLINT TITELI ÉS BUDAI PRÉPOST SÍRKÖVE A MAGYAR NEMZETI MÚZEUMBAN

Ismeretlen időben és ismeretlen helyről került a Nemzeti Múzeumba az a vörösmárvány reneszánsz sírkőtöredék, amelyet most a földszinti folyosón őriznek.¹ A csonka sírlap igen szép, antikva betűs fölíratával hívja föl magára a figyelmet. Az elhunyt személy papi ornátusának csak az alsó, díszítetlen szegélye maradt meg, ezalatt papucsba bújtatott lába látszik. Bal oldalán földre támasztott címeren félkerékből kiemelkedő, ágaskodó szarvas, az erdődi Bakócz család címere látható. Az alak lába alatt, tabula ansatán nyolcsoros verses szöveg, négy disztichon töredékesen, mert a kőlapnak mintegy harmada, a szöveg elejét tartalmazó rész is hiányzik. A tabulán a verset követi még egy kisebb betűkkel vésett prózai szöveg is, ez folytatódik a sírlap alján, és kifut a keretbe:

.....INVS ERAT TEPLI PREPOSTITVS HVIVS
.....HOC TVMVLO MEBRA SEPVLTA IACENT
.....PIETATE FVIT PROBITATE FIDE QVE
.....RAT SANCTA RELIGIONE PATRVM
.....ECCLESIAS HVMILIS DEVOTVS ET ISTO
.....N TERRIS PRESVLE NEMO FVIT
.....NOS ET QVIQVE PEREGERAT ANOS
.....O AST ANIMAM REDDIDIT ILLE DEO
...EVD QVARTA NOCTIS VIGILIA DIE XIII MESIS /
...PPOSITVS BV.N OB FRAT.....TATEM EDIDIT LXXXX....

¹ Magyar Nemzeti Múzeum, Középkori Főosztály, ltsz. 60.292.C. A sírkőtöredék rajza szerepel Rómer Flóris jegyzetei között, ekkor (vagyis 1889, de inkább 1877 előtt) már a Nemzeti Múzeumban volt. (Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Fol. Hung. 1110. I. fol. 5.) ENGEL Pál, LÖVEI Pál, *A gerecsei vörösmárvány használata Zágrábban és környékén a középkorban*, in *Etudes sur l'histoire de l'art en honneur du soixantième anniversaire de Miklós Mojzer: Művészettörténeti tanulmányok Mojzer Miklós hatvanadik születésnapjára*, Annales de la Galerie Nationale Hongroise: A Magyar Nemzeti Galéria Évkönyve, 1991, 49–50.

A verses epitáfium egy elhunyt főpap számára készült, aki prépostja volt annak a templomnak, ahol eltemették. A síremlék állítója az utolsó sorban nevezi meg magát. Ő is prépost, és még a megrongálódott szövegből is kikövetkeztethető, hogy budai prépost volt. Az évszám vége is letörött, csak LXXXX... maradt meg. A sírkövet tehát valamikor az 1490-es években állíttatta egy budai prépost. Az elhunyt pedig egy olyan prépost volt, aki használhatta a Bakócz-címert.

A budai társaskáptalan prépostja 1489–1497-ig az erdői Bakócz családhoz tartozó Szatmári (Mester) Ferenc volt.² A források Bakócz Tamás testvérének mondják, bár ő maga a Bakócz nevet soha nem használta. Ez még magyarázható volna a korabeli családnévhasználat ingadozásával. Nagyobb problémát jelent az, hogy Mátyás királytól kapott nemeslevelükben (1459) a nemességet elnyerő Ferenc fia Bálint, valamint ennek testvérei, Miklós, Tamás és János szerepelnek csak. A nemesség megújításakor – ezt Tamás kapta 1489-ben – testvéreivel, Bálinttal és Miklóssal (ennek Tóbiás és János fiaival), valamint az időközben elhunyt János fiaival, Péterrel és Pállal bővült névsor olvasható.³ Ferenc az egyik felsorolásban sem szerepel. Megtaláljuk viszont nevét Bakócz Tamás jogbiztosító irataiban „frater” vagy „frater germanus” néven. Nyilvánvalóan olyan testvérről van szó, aki nem a Bakócz nevet viselte, és a család nemesítése után ezt nem is viselhette.

² KÖBLÖS József, *A budai, fehérvári, győri és pozsonyi káptalan archontológiája: 1458–1526*, Bp., 1987, 54.

³ БОТКА Тивадар, *Adalékok az Erdői Bakócz-család elsőkorai elágazásához*, *Száz*, 9(1875), 552–555.

Hátrányát ennek nem érezte, édestestvérnek tekintették.⁴ Szorosan bátyja, Bakócz Tamás nyomában jutott előre a Kancelláriában és az egyházi javadalmak megszerzésében is. Előbb egy váci kanonoksággal pesti esperes volt,⁵ 1489-ben pedig már a Kancellária secretariusus.⁶ Ugyanakkor megszerezte a Kárai László halálával megüresedett óbudai prépostságot. Prépostként említik 1489–1491-ig és 1497-ben is.⁷ Ez az évtized a sírkő állításának ideje.

A Bakócz család fölemelkedését a legidősebb fiúnak, Bálintnak köszönhette. Ő 1448-ban iratkozott be a krakkói egyetemre, Valentinus de Erdőd néven.⁸ Nyilván jó képességei segítségével jutott Ország Mihály nádor környezetébe. Mint a főúr személyes káplánja kapta a titeli prépostságot 1459-ben, majd a testvéreire is kiterjesztett nemességet a család ismert címerével.⁹ A titeli prépostság tekintélyes jövedelmét korábban is az udvar kegyeltjei élvezték. Bakócz Bálint előtt rövid ideig Janus Pannonius birtokolta. 1459–1526-ig azután a Bakócz család mintegy családi hitbizományként rendelkezett fölötté. 1480-ban Bálint lemondott róla öccse, Tamás javára, aki megszakítással haláláig megtartotta.¹⁰ Bakócz Bálint másik javadalma a sárospataki plébánia volt. Ezt bizonyára az ott birtokos Pálóczi család pártfogásával nyerte el.¹¹ Tisztes jövedelméből gondoskodott öccseiről. Tamás az ő nyomdokain járt a krakkói egyetemre, ahol baccalaureus lett. 1467-ben alkalom adódott arra, hogy Tamást és Ferenc öccsét is Itáliába juttassa. Mátyás király, Janus Pannonius példájára, Ferrarába küldte tanulni unokaöccsét, Geréb Lászlót, és vele együtt az ugyancsak fiatalos Pálóczi Zsigmondot és Perényi Miklóst.¹² Az ifjú bárók kísérelése lehetett a két Bakócz fiú.¹³ Itáliában ismerkedtek meg a ferences Gabriele

⁴ FRAKNÓI Vilmos, *Erdődi Bakócz Tamás élete*, Bp., 1889, 25; BÓNIS György, *A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*, Bp., 1971, 231. 1493-ban Bakócz Tamás mint koronaőr előtt visegrádi várnagya esküt tett, és ebbe hétszer (!) foglalta bele a testvér (germanus) Ferenc nevét, akinek bátyja halála esetén ugyanúgy hűséggel tartozott. REVAI Péter, *De sacra corona regni Hungariae... commentarius*, Augsburg, 1613, 56–62; FRAKNÓI, *i. m.*, 25. A források néhol neposként is említik.

⁵ PODHRADCZYK József, *Adatok Bakocs Tamás esztergomi érsek' életéből*, Magyar Akadémiai Értesítő, 15(1855), 553–555.

⁶ KÖBLÖS József, *A magyar egyházi középréteg szociográfiai vizsgálata: 1458–1526*, kandidátusi értekezés, Bp., 1992, 2. Prozopográfia, 48–49.

⁷ KÖBLÖS, *A budai...*, *i. m.*, 54.

⁸ „Valentinus Francisci de Erdewth”. Lásd *Album studiosorum Universitatis Cracoviensis*, I, Cracoviae, 1887, 120.

⁹ BOTKA, *i. m.*, 552.

¹⁰ FRAKNÓI, *i. m.*, 17, 69; ÉRDUJHELYI Menyhért, *A titeli káptalan története*, Zombor, 1895, 8, 12.

¹¹ 1475-ben pataki plébánosként iratkozott be a Római Szent Lélek Társulat anyakönyvébe. *Liber Confraternitatis Sancti Spiritus de Urbe*, in *Monumenta Vaticana*, I, 5, Bp., 1889, 3. A legutolsó adat 1484-ből származik. *Monumenta Romana Episcopatus Vespriemiensis*, III, ed. J. LUKCSICS, Bp., 1902, 294. Csak ezek az adatok ismertek, de bizonyára pataki plébános volt már korábban és még később is.

¹² VERESS Endre, *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók iratai: Matricula et acta Hungaricorum in universitatibus Italiae studentium*, Bp., 1941, 366–368. Valószínűbb az 1467-es év.

¹³ Az egykorú források csak ferrarai útjukról beszélnek. Bakócz Tamás doctoratusa még vizsgálatra szorult. Ő maga csak magisteri címmel élt. Ferencet, még latin szövegben is, „Mester”-nek nevezik, valószínűleg váci kanonoksága óta használta.

Rangoni da Veronával, akiben újabb pártfogóra találtak. Magyarországon is az ő környezetében maradtak. Veronai Gábor erdélyi, majd egri püspöksége, kancellársága, és főleg bizalmas viszonya a királlyal az 1470-es években a Bakóczok karrierjének lépcsője volt. Nyilván nem véletlen, hogy amikor Rangoni unokaöccse, Francesco Fontana a király követeként ment 1475-ben Itáliába, Bakócz Bálint is ugyanakkor járt Rómában.¹⁴ Az 1480-as évektől az öcsök pályája rohamosan emelkedett, Bálint személye a háttérben maradt. A családi iratokban továbbra is rendre szerepel mint osztályostárs. Tamás egri püspöksége idején a számadáskönyvekben 1493–94-ben neve többször is előfordul.¹⁵ A föntiek alapján a sírkő fölíratának utolsó sorát a következőképpen állíthatjuk helyre:

[FRANCISCVS] PPOSITVS BU[DE]N OB FRAT[RIS PIE]TATEM EDIDIT

A címet használó testvérek első generációját éppen a nemeslevelekből jól ismerjük. Közülük csak Bálint az, akinek neve a kövön [VALENT]INVS-ra egészíthető ki. Ő prépost is volt. Nevét utoljára 1496. június 16-án olvashatjuk egy családi adománylevélben.¹⁶ Szatmári Ferenc budai prépostságára az utolsó adat 1497 nyara. Ekkor kapta meg a pápai megerősítést győri püspökségére és egyúttal az engedélyt arra, hogy budai prépostságát is megtarthassa.¹⁷ Hogy nem tarthatta meg, az nem rajta múltott. Az 1497-es őszi országgyűlésnek éppen a Bakóczok ellen irányuló végzése volt az, amelyik a javadalmak halmozását tiltotta. Bakócz Tamás is ekkor mondott le egy időre a titeli prépostságról unokaöccse, Erdődi János javára. A sírkő állításának ideje tehát 1496 nyara és 1497 ősze közé tehető. Szatmári Ferenc, testvéreivel nagyon sokat köszönhetett a legidősebbnek. Háláját megörökítendő készítette a sírkövet.

Kérdés most már csak az, hogy hová készült a síremlék. A fölírat szerint abban a templomban temették el, amelynek prépostja volt. Bakócz Bálintnak csak titeli prépostságát említik forrásaink 1459–1480-ig. Hogy került onnan a kő mai helyére? Titelről ugyan akár a Dunán is föl lehetett volna szállítani, de ki és miért tette volna ezt? Vagy el sem jutott a kő rendeltetési helyére? Ilyen félbemaradt pietas a támogató testvérek részéről el sem képzelhető. Különösen azért nem, mert amint láttuk, a Bakócz család 1526-ig benne ült a titeli prépostságban.

A továbbiakban kísérletet teszünk a magyarázatra. Mindenekelőtt föltűnő, hogy Ferenc budai prépostságának csak 1489–1491-ben, majd megint 1497-ből van nyoma. 1493-ban viszont ugyanőt egri nagyprépostként említik.¹⁸ Ugyanakkor lesz

¹⁴ Lásd a II. jegyzetet, valamint FRANKÓI Vilmos, *Mátyás király magyar diplomatái*, Száz, 32(1898), 403.

¹⁵ KANDRA Kákos, *Bakócs-Codex vagy Bakócs Tamás egri püspök udvartartási számadáskönyve*, in *Adatok az egri egyházmegye történelméhez*, II, Eger, 1887, 424 (útban van kíséretével Szatmárra), 426 (papi fővegről gondoskodnak számára).

¹⁶ Budapesti Egyetemi Könyvtár, Kézirattár, Coll. Hevenesi, XVII, 261–262.

¹⁷ *Monumenta Romana Episcopatus Vespriensis*, IV, ed. J. LUKSICS, Bp., 1907, 80–81.

¹⁸ Magyar Országos Levéltár, DL, 20.067; KANDRA, *i. m.*, 364–365, 369.

választott győri püspök is bátyja, Tamás örökében, aki most az egri püspöki székhely megy tovább. Szatmári Ferenc tehát egri nagyprépost lett és egyidejűleg a győri püspökség várományosa. Hogy a megerősítést megkaphassa, harmadik javadalmáról le kellett mondania. Ez volt a budai prépostság. Ismerjük a Bakócz család sakkjátszmáit, és azt, hogy az egyszer már megszerzett javadalmat körmük közül ki nem engedték. Ilyenkor következett egy újabb unokaöcs beültetése. Csakhogy a budai prépostság, az udvar közelében, egy karriernek betetőzése, és nem indítása volt. Föltételezésünk szerint ezt a javadalmat most Bakócz Bálintnak juttatták, aki a jövedelmek halmozásában mértéket tartott. 1493–1496-ig ő lehetett az óbudai prépost. Halála megint új helyzetet teremtett. Bakócz Tamás ekkor már Esztergomba készülődött. Az egri nagyprépostságba beültettek egy másik unokaöcsöt, Erdődi Pétert.¹⁹ Így 1497 nyarán Szatmári Ferenc a visszavett budai prépostsággal együtt kapta meg a győri megerősítést Rómából.²⁰ Mint budai prépost, az ugyancsak budai prépost Erdődi Bálintnak így állíthatott síremléket. A kő pedig, ki tudja milyen viszontagságok után, az egykori óbudai prépostsági templomból kerülhetett a Magyar Nemzeti Múzeumba.

Ha valóban az óbudai prépostsági templomban volt a síremlék, ott méltó környezetben lehetett. Pietro Ransano csodálattal ír a „bazilikáról” mint építészeti műről és annak művészi pompájáról, amelyet éppen Szatmári Ferenc prépostsága idején volt alkalma látni.²¹ A sírlap művészi kvalitásának vizsgálata, a hazai műhelyekkel való kapcsolatának kiderítése ezután következik. Mikó Árpád megállapította, hogy a kő egy fedőlap volt, tumbán nyugodott. Voltak tehát oldallapjai is. A fölirat igen szépen vésett antikva betűi Szapolyai Imre († 1487) sírkövének föliratára emlékeztetnek.²² Alakos ábrázolással és a fölirattal együtt a Bakócz-síremlék a maga teljességében reneszánsz műalkotás, amelynek programadó megrendelője, auktora Szatmári Ferenc volt. De auktora ő annak a szó filológiai értelmében is. A kortársak közül Antonio Bonfini dicséri görög- és latintudását.²³ A már említett Pietro Ransano úgy jellemzi, mint aki a humán tudományokkal ékeskedik, kiváló szónok, és megadatott neki a versszerzés tehetsége is.²⁴ Sem prózai, sem verses

¹⁹ NOVÁKY József, *Memoria dignitatum et canonicorum cathedralis ecclesiae Agriensis*, in *Adatok az egri egyházmegye történelméhez*, V, Eger, 1907, 161–162.

²⁰ *Monumenta Romana...*, i. m., 80–81.

²¹ „In illa veteri Buda, quae vicatim hodie habitatur, basilica quaedam est aedificiis opereque atque artificio superba, digna profecto, quae non in loco illo paene deserto sed in quavis egregia urbe fuisset erecta.” Petrus RANSANUS, *Epithoma rerum Hungararum*, ed. P. KULCSAR, Bp., 1977, 64.

²² *Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn, 1458–1541: Ausstellung, Schallaburg, 8. Mai–1. November 1982*, Wien, 1982, Abb. 18.

²³ „Franciscus Budensis antistes, Agriensis frater, vir utraque lingua eximie eruditus.” Antonius de BONFINIS, *Rerum Ungaricarum decades*, edd. Iosephus FÖGEL, Bela IVÁNYI, Ladislaus JUHÁSZ, Lipsiae, 1936 – Bp., 1941, 5, 4, 174.

²⁴ „Franciscus cognomento Mester, natione Hungarus, qui bonarum artium, humanitatis praesertim callet noticiam, ideoque et in soluta oratione et in componendis carminibus eius est elegans ingenium.” RANSANUS, i. m., 64.

emlék nem maradt fön­n tőle. Ez a sírvers bizonyára az ő alkotása. Még így, töredékesen is egy morzsája elveszett humanista irodalmunknak.

Addig is, amíg a hiányzó rész megkerül, megkíséreljük a szöveg helyreállítását:

[VALENT]INVS ERAT TE(M)PLI PREPOSITVS HVIVS
[CVIVS IN] HOC TVMVLO ME(M)BRA SEPVLTA IACENT
[INSIGNIS] PIETATE FVIT PROBITATE FIDEQVE
[CLARVS E]RAT SANCTA RELIGIONE PATRV
[AVXERAT] ECCLESIAS HVMILIS DEVOTVS ET ISTO
[LARGIOR I]N TERRIS PRESVLE NEMO FVIT
[QVI BIS TRICE]NOS ET QVI(N)QVE PEREGERAT AN(N)OS
[POSTREM]O AST ANIMAM REDDIDIT ILLE DEO

[VALENTINVS DE ERD]EVD QVARTA NOCTIS VIGILIA DIE XIII
ME(N)SIS / [...]JOBIT FRANCISCVS P(RE)POSITVS BV[DE]N(SIS) OB
FRAT[RIS PIE]TATEM EDIDIT LXXXX [...]